

EF-domstolen

Uforurenet overskudsjord er affald, med mindre ...

Pagh-Rasmussen, Peter

Published in:
Tidsskrift for Bolig- og Byggeret

Publication date:
2007

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Pagh-Rasmussen, P. (2007). EF-domstolen: Uforurenet overskudsjord er affald, med mindre ... *Tidsskrift for Bolig- og Byggeret*, 567-71.

TBB2007.567

EF-domstolen: Uforurennet overskudsjord er affald, medmindre ...

Ved dom af 18. december 2007 i sag C-194/05 har EF-domstolen dømt Italien, fordi de italienske regler undtog uforurennet overskudsjord fra affaldslovgivningen, når overskudsjorden blev anvendt som opfyldning ved anlægsarbejder. Hidtil har de danske miljømyndigheder på tilsvarende vis ikke anset uforurennet overskudsjord som affald, medmindre jorden kommer fra forureningskortlagte arealer. Da EU's affaldsdefinition er umiddelbart bindende, kan den hidtidige praksis næppe opretholdes. Artiklen belyser dommens konsekvenser og indeholder forslag til, hvordan anlægsbranchen i praksis kan undgå, at overskudsjord anses som affald, og dette gælder i en vis udstrækning også for forurennet jord.

af professor dr. jur. Peter Pagh

1. Dommen i sag C-194/05

Omstændighederne i sag C-194/05 Kommissionen mod Italien var forholdsvis enkle. I den italienske lovgivning var i 2001 indført en regel om, at bl.a. følgende var undtaget fra den italienske affaldslovgivning:

»jord og sten, der er udgravet og bestemt til faktisk anvendelse ved genopfyldning, opfyldning, inddæmning og til formaling, med undtagelse af materialer fra forurenede områder og inddæmmede landområder med en forureningsgrad, der overstiger den i gældende lovgivning fastsatte minimumsgrænse«.

Som det fremgår, undtog regler uforurennet overskudsjord fra affaldslovgivningen. Kommissionen fandt dette var i modstrid med affaldsdirektivets(1) artikel 1(a), hvorefter affald er defineret som:

»ethvert stof eller enhver genstand, som henhører under en af kategorierne i bilag I, og som indehaveren skiller sig af med eller agter eller er forpligtet til at skille sig af med.«

Supplerende henviste Kommissionen til, at det fremgår af det Europæiske Affaldskatalog, Kommissionen har vedtaget i henhold til affaldsdirektivet,(2) at der er under gruppen 'byggnings- og nedrivningsaffald' er anført undergruppen 'jord (herunder opgravet jord fra forurenede grunde), sten og klappmaterialer', hvori er indeholdt rubrikkerne 17 05 03: 'Jord og sten indeholdende farlige stoffer', og 17 05 04: 'Jord og sten, bortset fra affald henhørende under 17 05 03'. De italienske regler betød, at uforurennet overskudsjord og sten ikke var omfattet af den italienske affaldslovgivning, når det var indehaverens hensigt at anvende overskudsjorden til opfyldningsarbejde.

Som begrundelse for undtagelsen gjorde den italienske regering bl.a. gældende, at det vil medføre en urimelig fordyrelse af anlægsarbejder, hvis håndtering af overskudsjorden gør det nødvendigt at inddrage de virksomheder, der varetager transport og håndtering af affald. Det fremgår af dommen i sag C-263/05 Kommissionen mod Italien afsagt samme dag som C-194/04, at der hermed sigtes til, at mafiaen kontrollerer betydelige dele af affaldshåndteringen, hvilket senest illustreres af Napolis affaldsproblemer ved årsskiftet. I det omfang overskudsjord anses som affald, bringer det således i en vis forstand mafiaen ind i det økonomiske kredsløb, fordi mafiaen især i det sydlige Italien kontrollerer store dele af affaldshåndteringen.

EF-domstolen afviste omkostningsargumentet med, at dette beroede på italiensk lovgivning. Med henvisning til tidligere domme fastslog EF-domstolen, at affaldsdefinitionen skal fortolkes i lyset af direktivets formål og derfor ikke kan fortolkes indskrænkende. Selv om EF-domstolen vedgik, at rester fra produktionen ikke anses som affald, men biprodukter, når der er vished for genanvendelse uden forudgående bearbejdning, som fastslået i sag C-9/00 Palin Granit, fandtes dette uden betydning, når genanvendelse nødvendiggør en længerevarende oplagring, der potentielt kan have skadelig virkning på miljøet. Herefter udtalte EF-domstolen,

»at de omtvistede bestemmelser i realiteten indfører en formodning for, at jord og sten, der er opgravet, i de i bestemmelserne omhandlede situationer er biprodukter, der for indehaveren som følge af dennes vilje til, at de genanvendes,

udgør en fordel eller en økonomisk værdi snarere end en byrde, som han måtte ønske at skille sig af med. Selv om denne hypotese kan modsvare realiteterne i visse tilfælde, kan der dog ikke bestå en almindelig formodning for, at indehaveren af jord og sten, der er opgravet, af deres genanvendelse fremskaffer en fordel ud over den, der hidrører fra det blotte forhold, at man kan skille sig af hermed. Følgelig, og selv om det vil kunne sikres, at materialet omfattet af de omtvistede bestemmelser virkelig genanvendes til genopfyldning, opfyldning, inddæmning og formaling [...] må det fastslås, at de pågældende bestemmelser fører til, at affaldsbegrebet i italiensk ret ikke kommer til at omfatte restprodukter, som imidlertid opfylder definitionen i direktivets artikel 1(a).«

Herefter afviste EF-domstolen, det kunne tillægges betydning, at håndteringen af overskudsjord var reguleret af bygge- og miljølovgivningen og anden lovgivning og konkluderede, at Italien havde tilsidesat affaldsdirektivet ved med undtagelse af forurennet jord fra affaldslovgivningen at undtage »jord og sten, der er opgravet, og bestemt til effektiv genanvendelse som genopfyldning, opfyldning, inddæmning og til formaling«.

Dommen betyder ikke, at uforurennet overskudsjord altid er affald, men den udelukker, at der kan opstilles en formodning for, at uforurennet overskudsjord ikke er affald. For overskudsjord indebærer dette, at det fortsat er kriterierne fra sag C-9/00 Palin Granit, der er afgørende for, om overskudsjorden i det enkelte tilfælde omfattes af affaldsreglerne. Og dette gælder uafhængigt af, om jorden er forurennet eller ej, som det belyses nærmere nedenfor. Først er det dog nødvendigt at belyse, hvordan de tilsvarende forhold har været udlagt i dansk ret.

2. Anmeldelsesreglerne og sondring mellem forurennet og ikke-forurennet jord

Indtil nu har det i dansk ret været fast antaget, at uforurennet overskudsjord, som anvendes til opfyldning i anlægsarbejder, ikke er omfattet af affaldsreglerne.(3) Derimod har der i de sidste 15 år været betydelige usikkerheder hos de kommunale affaldsmyndigheder og skattemyndighederne om, i hvilken udstrækning forurennet overskudsjord er omfattet af affaldsreglerne. For at løse dette problem foreslog jordforureningsudvalget, at der blev indført regler om anmeldelse af alle flytninger af overskudsjord til kommunen, hvorefter kommunen skulle vurdere, om der var behov for yderligere undersøgelser.(4) Reglen blev imidlertid ikke medtaget i jordforureningsloven.

I stedet valgte Folketinget i første omgang at begrænse kravet om forudgående anmeldelse af flytning af jord til kun at omfatte flytning af forurennet jord og jord fra forureningskortlagte arealer samt fra offentlig vej, jf. den oprindelige version af jordforureningslovens § 50.(5) Med denne løsning var der så at sige skabt en formodning for, at overskudsjord fra forureningskortlagte arealer skulle anses som affald, medmindre det var godtgjort, at jorden ikke var forurennet.(6) Dette betød omvendt, at før et areal var kortlagt som forurennet på vidensniveau 1 eller 2, kunne overskudsjorden ikke anses som affald, medmindre det umiddelbart kunne konstateres, at jorden var forurennet.

Københavns Kommune og flere andre kommuner udlagde imidlertid reglerne således, at sandsynligheden for diffus forurening af byzonejord betød, at byzonejord i almindelighed kunne anses som affald og som følge heraf omfattes af en obligatorisk anmeldelsesordning. Reglerne betød, at bygherren blev pålagt en undersøgelsespligt af den overskudsjord, der skulle flyttes, selvom kommunen ikke havde gennemført undersøgelser, der kunne begrunde en forureningskortlægning. Ordningen betød, at Københavns Kommune så at sige overvæltede den undersøgelsespligt, der i jordforureningslovens regler om kortlægning var pålagt kommunen, på bygherren. Sammenholdt med at Folketinget under jordforureningslovens behandling skærpede kortlægningsmyndighedernes undersøgelsespligt, er det relativt oplagt, at sådanne ordninger ikke kunne støttes på motiverne til jordforureningsloven eller de danske affaldsregler og i denne forstand kunne anses som uhjemlede. Men med EF-domstolens dom i sag C-194/05 må det konstateres, at ordningen i en vis udstrækning havde hjemmel i affaldsreglerne, medmindre bygherren forudgående havde indgået aftale om at anvende overskudsjorden som opfyld et bestemt sted, som det belyses nærmere nedenfor.

Ændringen af jordforureningsloven i 2006 betød i alle tilfælde, at Københavns Kommunes ordning blev lovliggjort.(7) Efter de nye regler indføres formodning for, at byzonejord er lettere forurenet, hvorfor kravet om forudgående anmeldelse af flytning af overskudsjord tillige omfatter al byzonejord, medmindre det drejer sig om overskudsjord fra et areal, der ved kommunalt regulativ er undtaget fra anmeldelsespligten.(8)

Med en så intens offentligretlig regulering af flytning af overskudsjord kan det umiddelbart forekomme uden interesse, om der gælder en formodning for, at overskudsjord i almindelighed er affald. Så enkelt er det imidlertid ikke. I den udstrækning overskudsjord er affald, har det selvstændige retsvirkninger, der går ud over anmeldelsesbekendtgørelsens regler.

3. Granit-dommens kriterier for, hvad der ikke er affald

Om et stof eller en genstand er affald, beror alene på affaldsdirektivets affaldsdefinition. Definitionen er gentaget i affaldsbekendtgørelsen, men er i alle tilfælde umiddelbart gældende som lov, jf. de forenede sager C-304/94, C-330/94, C-242/94 og C-224/95 Tombesi m.fl.

Allerede i 1990 afviste EF-domstolen i de forenede sager 206-207/88 Vessosso og Zanetti, at positiv økonomisk værdi udelukkede, at restprodukter er affald, hvilket siden er gentaget i en række domme.(9) EF-domstolen har henvist til, at definitionen skal fortolkes i lyset af affaldsdirektivets formål og derfor ikke kan fortolkes indskrænkende.

Den vidtgående fortolkning af affaldsdefinitionen blev bekræftet i sag C-9/00 Palin Granit. Sagen drejede sig om, hvorvidt sidesten fra et granitbrud oplagt nær stenbruddet med henblik på senere anvendelse i vejbyggeri skulle anses som affald. Først fastslog dommen, at det for affaldsdefinitionen er uden betydning, at sidestenene er ufarlige og har samme kemiske sammensætning, som undergrunden. Sidesten fra granitbrud er derfor som udgangspunkt affald. Men herefter understregede EF-domstolen, at hvis det er sandsynligt, at der sker en fuldstændig genanvendelse af biprodukter uden forudgående forarbejdning, er sidesten som restprodukt ikke affald og derfor ikke omfattet af affaldsreglerne. Det gør ingen forskel, om restproduktet er farligt. Dette er yderligere understreget i sag C-sag C-235/02 Saetti og Frediani, hvor EF-domstolen fastslog, at petrokoks, der er et restprodukt fra olieaffinerings, ikke er affald, når der er sikkerhed for, at det anvendes som brændsel til energifremstilling, da dette kan ske uden yderligere forarbejdning.

Af dommen i sag C-9/00 Palin Granit fremgik indirekte, at også uforurenet overskudsjord kan være affald. Men samtidig betød dommen,

at det var uden betydning, om restproduktet var farligt, hvis der er sikkerhed for fuldstændig genanvendelse uden forudgående forarbejdning. Dommen giver ingen anvisninger på, hvordan det afgøres, om der er en sådan sikkerhed for fuldstændig genanvendelse af restproduktet uden forudgående forarbejdning, at et restprodukt ikke er affald. Dette gælder også de efterfølgende domme, hvor »granit-kriterierne« er anvendt.

I sag C-114/01 AvestaPolarit Chrome Oy fastslog dommen, at de restprodukter, der opstår ved minedrift, »ikke betragtes som affald, såfremt mineindehaveren fysisk kan identificere de reststoffer, der faktisk anvendes i minegangene, og såfremt han kan give den pågældende myndighed en tilstrækkelig garanti for en sådan anvendelse«. Derimod skulle de øvrige reststoffer anses som affald, da deres nyttiggørelse i byggeri ville kræve en forudgående nyttiggørelsesoperation. Sag C-416/02 Kommissionen mod Spanien og sag C-121/03 Kommissionen mod Spanien drejede sig bl.a. om, hvorvidt gylle, der anvendes som gødning, er affald som påstået af Kommissionen. EF-domstolen fastslog, at gylle fra husdyr ikke er affald, når der er sikkerhed for, at den anvendes som gødning, da genanvendelsen sker uden forudgående bearbejdning - også selv om anvendelsen skete på tredjemands mark og anvendelsen skete i modstrid med nitratdirektivet. I alle tre sager var det velkendt for EF-domstolen, at genanvendelsen først vil ske efter oplag i en periode.(10)

Da både sidesten, mineaffald og gylle vil blive samlet i midlertidige oplag ved det sted, hvor restprodukterne er opstået, betyder det midlertidige oplag ved produktionsstedet ikke, at restprodukterne automatisk anses som affald. Præmisserne i dommen om overskudsjord i sag C-194/05 Kommissionen mod Italien antyder dog, at et tidsubestemt oplag vil betyde, at restproduktet ikke kan undtages fra affaldsreglerne, jf. præmis 48 om 'ubegrænset frist'. Samme argument indgår tillige i to andre domme fra samme dag, nemlig sag C-195/05 Kommissionen mod Italien om undtagelse af fødevarerester, der anvendes til foder og sag C-263/05 Kommissionen mod Italien om en generel undtagelsesregel for visse restprodukter. Da argumentet om tidsbestemte oplag i alle tre domme indgår i en kumulativ argumentationskæde, er der næppe tale om en absolut afskæringsregel, men alene at et tidsubestemt oplag er et stærkt indicium for, at der ikke er tilstrækkelig sandsynlighed for effektiv genanvendelse.

4. Konsekvenserne af dommen i C-194/05

Da dommen i sag C-194/05 tager stilling til affaldsdirektivets definition af affald, er dommens resultat ikke begrænset til Italien, men gælder også for dansk ret, hvorefter der heller ikke i dansk ret kan anvendes en formodning for, at ren overskudsjord til opfyldning ikke er affald. Dette gælder, uanset at det kan være vanskeligt at se, hvilke miljø- eller sundhedshensyn der kan drage fordel heraf.(11)

Sammenholdes sandsynlighedskriteriet med de faktiske forhold ved ikke-forurenet overskudsjord, er forholdet det, at ren overskudsjord som overvejende hovedregel kun kan genanvendes som opfyld i anlægsarbejder eller til landskabsmodellering. Så ud fra en mere praktisk betragtning forekommer EF-domstolens afvisning af den italienske formodningsregel mindre overbevisende. Dommen kan i dette perspektiv kun bidrage til usikkerheden om, hvornår en effektiv genanvendelse af overskudsjord er tilstrækkelig sandsynlig til, at overskudsjorden ikke er affald.

For den praktiske retsanvendelse kan dommen give anledning til betydelige hovedbrud. Selvom en bygherre eller entreprenør ved, at overskudsjorden i forbindelse med et kommende projekt vil blive brugt til opfyld i andre anlægsarbejder og som sådan effektivt genanvendt, vil der ofte ikke være præcis viden om, hvor det vil ske. I disse tilfælde vil den kommunale affaldsmyndighed efter dommen i C-194/05 være forpligtet til at påstå, at overskudsjorden er affald og dermed omfattet af kommunal anvisning.

Dette vil have den supplerende konsekvens, at hvis overskudsjorden efterfølgende genanvendes i anlægsarbejder, skal der til disse anlægsarbejder indhentes en godkendelse til nyttiggørelse af affald, idet der i modsat fald vil være tale om en overtrædelse af miljøbeskyttelseslovens § 33. Når det ikke er muligt at genanvende affald i anlægsarbejder uden en miljøgodkendelse, hænger det sammen med, at affaldsdirektivets artikel 10 kræver, at affald kun kan nyttiggøres af virksomheder, der har tilladelse hertil. Og dette er i de danske regler gennemført ved, at der efter godkendelsesbekendtgørelsen kræves miljøgodkendelse for nyttiggørelse af affald. Såfremt miljøministerens seneste lovforslag om strafskærper vedtages, vil den takstmæssige bøde for en sådan overtrædelse være mindst 50.000 kr.(12) Det er således både den, der frembringer overskudsjorden, og den, som senere måtte genanvende overskudsjorden, der kan komme i klemme ved EF-domstolens fortolkning.

Heroverfor kan ganske vidt indvendes, at Miljøstyrelsen næppe har noget ønske om, at uforenet overskudsjord skal håndteres efter affaldsreglerne, og at kommunerne i almindelighed næppe heller har et sådant ønske. Problemet er, at det er umuligt at forudsige på forhånd, hvornår en kommune måtte vælge at følge de regler, som den faktisk er forpligtet til at anvende. Og sker det, kanulykkerne hurtigt ramle ned over bygherre og entreprenører både på afsender og modtagersiden.

For at imødegå dette må det tilrådes, at der ved fremtidige anlægsprojekter indgås kontrakter om afsætning af overskudsjorden, før anlægsarbejdet iværksættes. Foreligger der sådanne kontrakter, må det efter de seneste domme fra EF-domstolen anses som utvivlsomt, at overskudsjorden ikke er affald.

5. Er forurennet jord affald?

Er jorden forurennet, må det principielt være de samme kriterier, der afgør, om overskudsjorden er omfattet af affaldsreglerne. Ganske vist fastslog EF-domstolen i sag C-3/01 Walle, at olieforurennet jord er affald med henvisning til, at indehaveren er forpligtet til at skille sig af med den forurenede jord. Dommens ratio decidendi må imidlertid læses i lyset af de omstændigheder, som EF-domstolen fik forelagt.

Baggrunden for sag C-3/01 Walle var, at de belgiske myndigheder under renovering af en bygning opdagede en større olieforurening, der hidrørte fra Texaco-benzinstation på naboejendommen. Den belgiske sag drejede sig om, hvorvidt Texaco kunne gøres ansvarlig for oprydningen. I den præjudicielle afgørelse lagde EF-domstolen til grund, at »skiller sig af med« også omfatter forureningsudslip, som operatøren er ubekendt med, ligesom også det forurenede areal skulle anses for affald. Begge dele forekommer tvivlsomt. Systematisk er et forurennet areal fast ejendom og hverken en ting eller genstand. Og at anse et forureningsudslip, som ingen har kendskab til, for synonym med 'at skille sig med', forekommer misvisende. I alle tilfælde synes medlemsstaterne ikke tilbøjelige til at følge denne del af dommen i sag C-3/01 Walle, der næppe lader sig indpasse i de forskellige medlemsstaters lovgivning om jordforurening. I det forslag til ny affaldsdirektiv, som Kommissionen fremsatte i 2005, er der indeholdt en bestemmelse, som udtrykkeligt undtager »ikke-opgravet forurennet jord« fra affaldsdefinitionen.(13)

Derimod kan der ikke indvendes noget imod, at indehaveren af den olieforurenede jord under de i sag C-3/01 oplyste omstændigheder, hvor forureningen blev opdaget under byggeriet, var forpligtet til at skille sig af med den forurenede jord, og at den derfor var affald.(14) Havde omstændighederne været anderledes, således at der forud for iværksættelse af anlægsarbejdet var viden om forureningen og var truffet aftale om, at den forurenede jord effektivt og lovligt kunne genanvendes et andet sted uden forudgående rensning eller bearbejdning, ses der ingen grund til, at den forurenede jord skal anses for affald efter principperne i sag C-9/00 Palin Granit.

Dette betyder ikke, at forurennet jord altid kan undtages fra affaldsreglerne ved forudgående aftale. Det må forudsættes, at der er indgået aftale om en lovlig fuldstændig genanvendelse af den forurenede jord forud for opgravningen. En sådan genanvendelse vil normalt ikke være mulig, hvis jorden er kraftig forurennet og derfor skal sendes til rensning eller afleveres på specialdepot. Men ved lettere forurennet jord vil muligheden bestå, fx hvis lettere forurennet jord anvendes til støjvolde. Det gør i den sammenhæng ingen forskel, at der typisk skal indhentes en tilladelse efter miljøbeskyttelseslovens § 19 til at anvende den lettere forurenede jord til støjvold, da en § 19-tilladelse ikke er udtryk for, at overskudsjorden er affald.(15)

6. Sammenfattende

Der er ikke en enkel løsning på afgrænsning af, hvad der er affald, da affald netop ikke er et teknisk, men et normativt begreb. De forsøg, der i EU og OECD er gjort på via lister over forskellige typer affald at undgå uklarhed om retsstillingen, har ikke været en succes, men synes blot at have bidraget til usikkerheden. Som normativ ramme er EU's affaldsdefinition efter min opfattelse udmærket, men EF-domstolens fortolkning forekommer ikke i alle tilfælde overbevisende og har til tider nærmest bidraget til uvisheden.(16) Uanset at det kan forekomme absurd, at ikke-forurennet overskudsjord, der anvendes i andre anlægsarbejder, er affald, må det foreløbigt konstateres, at dette er retsstillingen, medmindre der forud er indgået aftaler om overskudsjordens genanvendelse i andre anlægsarbejder.

- (1) Med 'affaldsdirektivet' menes direktiv 2006/12 om affald, der er en sammen-skrivning af direktiv 75/442 om affald og de efterfølgende ændringsdirektiver.
- (2) Det Europiske Affaldskatalog, der har karakter af et nomenklatur, fremgår af Kommissionens beslutning 2000/532 som ændret ved beslutning 2001/572. Kataloget er optaget som bilag til bekendtgørelse nr. 1634 af 13. december 2007 om affald.
- (3) Se fx Egelund Olsen: Miljøretten bd. 3, 2007, p. 378.
- (4) Se Miljøstyrelsens betænkning 1996/2, p. 152 og 271f.
- (5) De nærmere regler blev fastsat i bekendtgørelse nr. 675 af 27/6 2000 om anmeldelse af flytning af forurenede jord fra forureningskortlagte arealer og offentlig vej.
- (6) Se herom Pagh: TBB 2001.249.
- (7) Se lov nr. 568 af 24. juni 2006. For kommentarer til lovforslaget se Pagh: TfM 2006, s. 84.
- (8) De nærmere regler for anmeldelsespligten er fastsat i bekendtgørelse nr. 1479 af 12. december 2007 om anmeldelse og dokumentation i forbindelse med flytning af jord.
- (9) Se fx sag 359/99 Zanetti, sag C-2/90 Kommissionen mod Belgien, sag C-422/92 Kommissionen mod Tyskland og de forenede sager C-418-419/97 ARCO Chemie m.fl., sag C-444/00 Mayer Parry Recycling, de forenede sager C-307-311/00 Oliehandel Koewiet m.fl. - og hertil Pagh: Miljøretten bd. 3, 2007, p. 135 ff.
- (10) Kommissionen har i meddelelse om fortolkning af affald og biprodukter fra februar 2007 søgt at sammenfatte EF-domstolens retspraksis - se Kom (2007) 59. Meddelelsen bærer dog på flere punkter præg af, at Kommissionen støtter en meget udvidende fortolkning, hvilket bl.a. forklarer, hvorfor rækkevidden af de to spanske sager om gylle synes noget undervurderet.
- (11) Se Egelund Olsen: Miljøretten bd. 3, 2007, p. 378, hvor det afvises, at uforurenede jord er affald, fordi der ikke opnås en miljø- eller sundhedsmæssig gevinst herved. Dette argument er nu afvist af EF-domstolen.
- (12) For kritik af det oprindelige udkast, der er fastholdt stort set undret i lovforslaget, se Pagh: Skærpede miljøstraffe fortjener et ordentligt besluningsgrundlag i TfM 2007, s. 447.
- (13) Se KOM(2005)667 endelig.
- (14) For kritik af dommen i sag C-3/01 Walle, se Pagh: Miljøretten bd. 3, 2007, p. 149 ff, Kock & Reese: Journal of European Environmental and Planning law 1995, p. 441- 457. Men anderledes Nicoles de Sadeleer: Journal of European Environmental and Planning law 1995, p. 46- 57.
- (15) Se herom Pagh: Miljøbeskyttelseslovens 19 - samspil med reglerne om affald, jordforurening og miljøgodkendelse, TfM 2006, p. 446.
- (16) Som et af de seneste eksempler kan nævnes dommen i sag C-252/05 Thames Water Utilities, hvor EF-domstolen konkluderede, at udsivning af spildevand fra kommunale kloakker skal anses som affald. For kritik af dommen, se Pagh: Spildevandsudslip er affald - når begrebsjurisprudens drives for vidt, TfM 2007, p. 316.